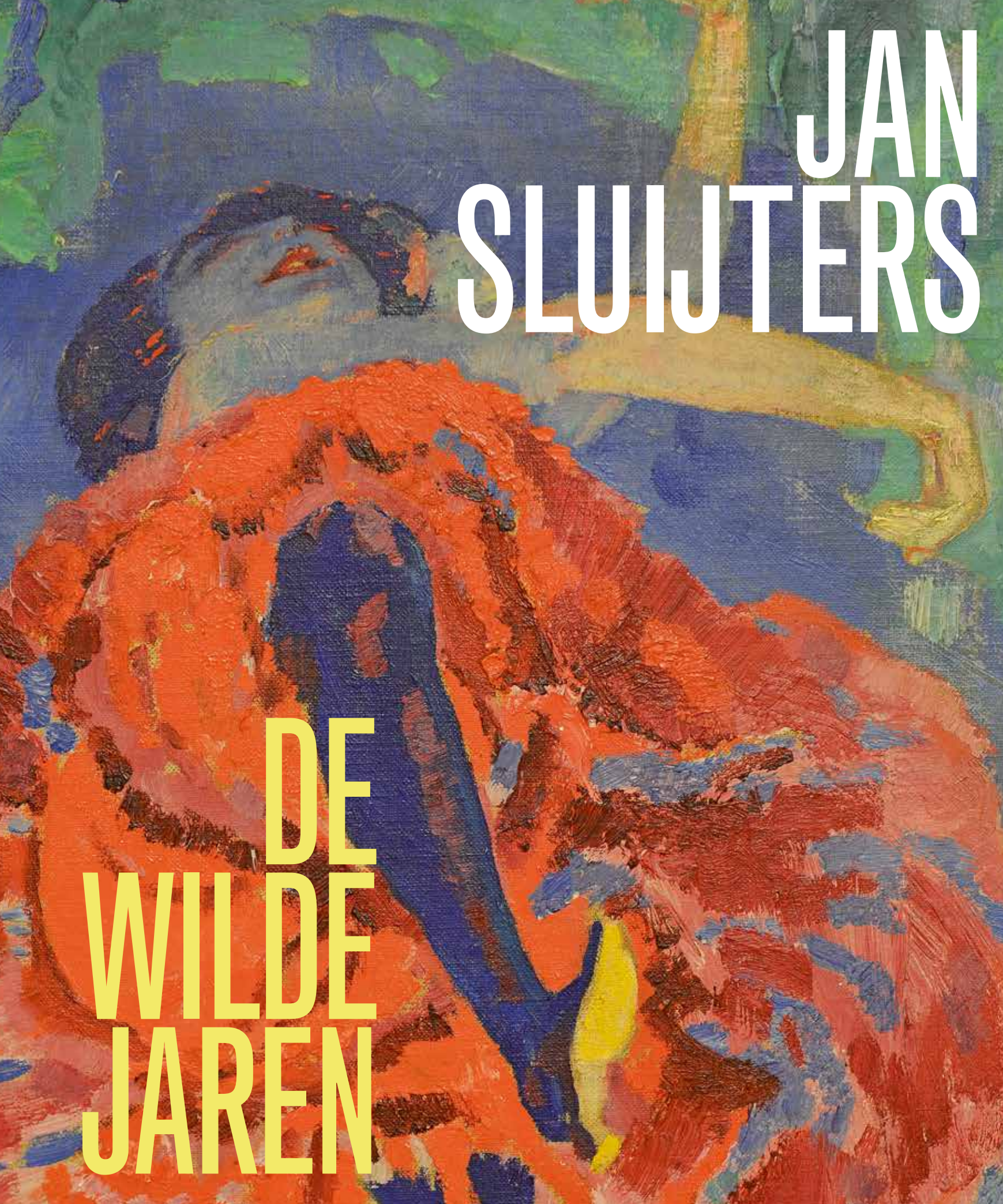

JAN SLUIJTERS

DE WILDE JAREN

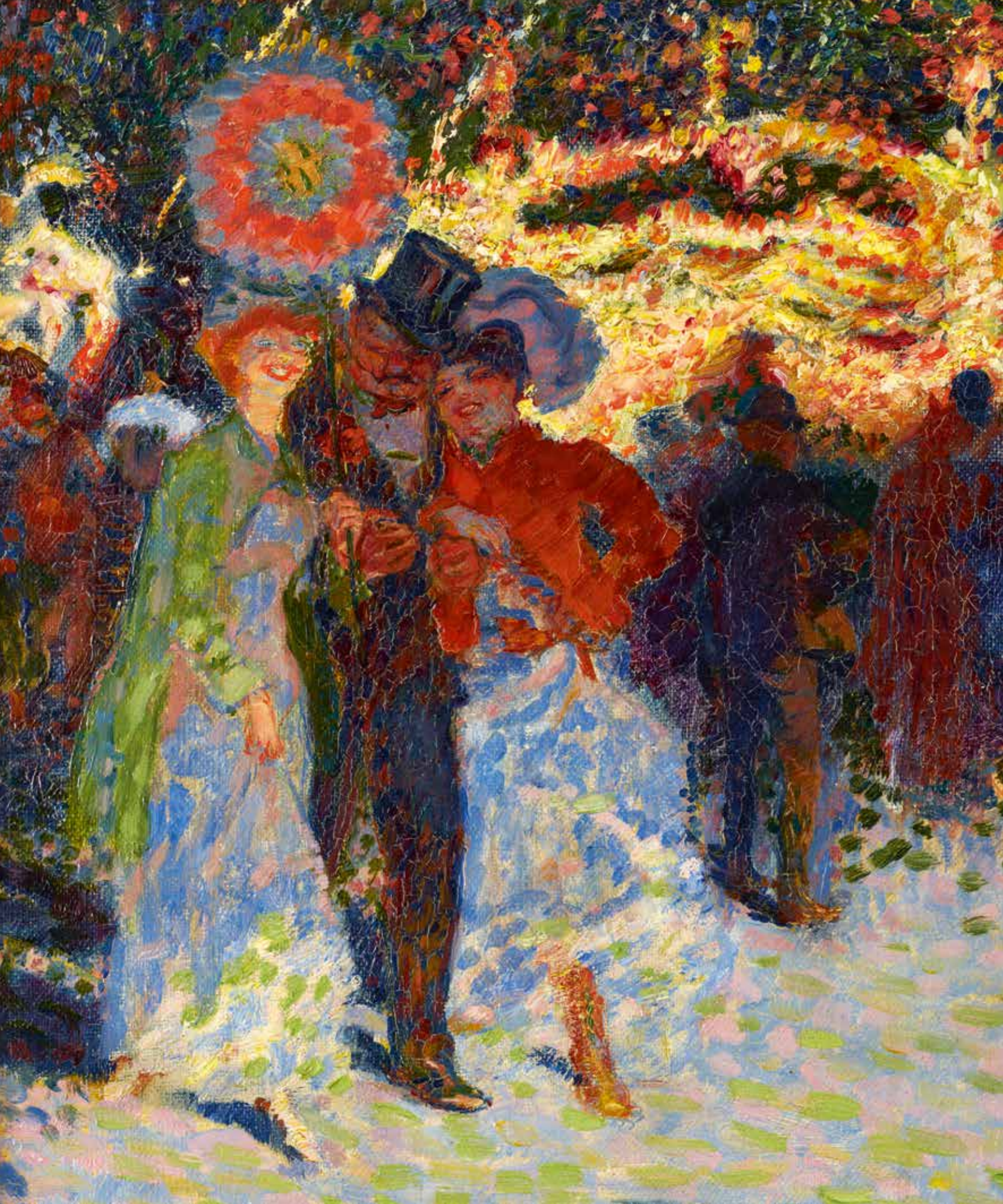

INHOUD

4 Voorwoord

6 **Van prijs tot Parijs**
1904-1907
Helewise Berger

De Salon des Indépendants en de Salon d'Automne in Parijs
1906
Anita Hopmans

44 **'Licht, ja, dat is Sluijters ten volle'**
1907-1911
Helewise Berger

De blik naar buiten
1905-1910
Wietse Coppes

86 **'Ik schilder mijn ontroering'**
1911-1914
Karlijn de Jong

Vernieuwing in Parijs en Amsterdam
1911
Anita Hopmans en Wietse Coppes

126 Noten

132 Literatuurlijst

133 Moderne Kunstkring

134 Biografie

138 Lijst tentoongestelde werken

143 Personenregister

< Detail van afb. 35
Jan Sluijters, *Kermesse à la Porte Maillot, Parijs*, 1906, olieverf op doek, 35 × 27,3 cm particuliere collectie, voorheen Simonis & Buunk, Ede

Helewise Berger

VAN PRIJS TOT PARIJS

1904-1907

Jan Sluijters is een van de weinige winnaars van de prestigieuze Prix de Rome die daarna werkelijk bekend is geworden. Dat heeft alles te maken met de manier waarop hij met de academische kunstprijs omging. De studiereis voltrok zich niet volgens het doel van de Rijksakademie van Beeldende Kunsten, die de prijs uitgaf, en Sluijters ontplooide zich tijdens en na de Prix niet volgens de academische standaard. 'Zoo'n kunstreis is toch onbetaalbaar', zou hij het zelf hebben getypeerd, 'Je leert hier wat je niet moest leeren en verleert wat je geleerd hebt. Prachtig.'[1]
Deze uitspraak uit 1908 vat treffend Sluijters' Prix-ambitie samen: in plaats van een op academische leest geschoeide schilderscarrière leidde de toekenning tot het inslaan van vernieuwende, op Parijs georiënteerde wegen. En dat bleek lonend.

Sluijters was in 1881 geboren in 's-Hertogenbosch en raakte als zoon van een graveur al vroeg vertrouwd met het tekenen. Om zijn talent te ontwikkelen, volgde hij lessen aan de Koninklijke School voor Nuttige en Beeldende Kunsten in zijn geboorteplaats en – nadat het gezin in 1895 naar Amsterdam verhuisde – aan de Rijksnormaalschool voor Teekenonderwijs. Met zijn Akte Tekenen Middelbaar Onderwijs op zak besloot Sluijters zich verder te bekwamen in het schilderen. Aan de Rijksakademie volgde hij in 1901-1902 gedurende één cursusjaar de 'kleine schildersklasse' en in 1903 avondlessen om te werken naar model.
Op de Rijksakademie bevond Sluijters zich in een behoudend milieu. Toen een klasgenoot sprak over het werk van Vincent van Gogh, dat hij bij een kunsthandelaar had gezien, maakte directeur en hoogleraar August Allebé duidelijk dat diens naam op de academie niet mocht worden uitgesproken.[2] Onder de studenten was kennelijk wel belangstelling voor het moderne, maar het was niet verstandig die kenbaar te maken.

Sluijters interesseerde zich in deze periode voor de diverse stromingen die destijds in Nederland gangbaar waren. Hij had naar eigen zeggen een diepe bewondering voor de Haagse School en

< Detail van afb. 33
Jan Sluijters, *Café de Nuit (Café Olympia)*, 1906, olieverf op doek, 92 × 62,5 cm
Singer Laren, schenking Collectie Nardinc

(vervolg van pagina 17)

afb. 25
Jan Sluijters, *Rue de la Rochefoucauld*, 1906, olieverf op doek, 56 × 28 cm, particuliere collectie

> afb. 26
Jan Sluijters, *Franse soldaat met gezelschap in Café Rat Mort, Place Pigalle*, 1906, gekleurd krijt en aquarel op papier, 30 × 23 cm, particuliere collectie, Amsterdam

RÊVE PARIJS

Na de korte, hernieuwde kennismaking met Parijs reisde Sluijters naar Amsterdam, waar hij begin mei 1906 de commissie met een bezoek verraste. Hoewel hij eigenmachtig handelde door zonder overleg terug te keren, zat er niets anders op dan hem vervolgens opnieuw 'naar Parijs te laten gaan, welke stad altijd zijn rêve scheen te zijn'.[46] Sluijters had aangegeven daar een 'oorspronkelijk' schilderij te willen maken op basis van zijn studies uit Spanje. Nog diezelfde maand toog hij met Bertha terug naar de Franse hoofdstad en installeerden zij zich in een hotel aan de rue de la Rochefoucauld aan de rand van Montmartre.[47] De kamer liet te wensen over, maar veel zou hij er niet zijn: 'daar ik plan heb studies te maken van het leven op de boulevards en in de cafés en van de interessante stadsgedeelten'.[48] En vanuit deze locatie, te midden van uitgaansgelegenheden als Bal Tabarin, Moulin Rouge en Rat Mort, had hij hiervoor een gunstige uitvalsbasis.

Waar zijn productie in Spanje laag lag, was die in Parijs ongekend hoog. De werkdrift spreekt uit zijn verslag aan de commissie van eind juni waarin hij schreef zich te richten op indrukken van de stad en het Parijse leven dat 'zóóveel stof tot verluchting aanbiedt, dat het haast onmogelijk is, niet meer te willen beginnen, dan waarvoor men met mogelijkheid tijd zou kunnen vinden. Zoo heb ik 'n zestal studies van stadsgezichten onderhanden, 'n paar studies van een kermis bij de "pont Alexandre", 'n figuurstudietje bij de Seine, 'n caveau, waar de venters van de Hallen 's nachts samenkomen vóór hunne arbeid begint enz. Ook ben ik bezig met een schets van het bekende café "Olympia" op den bvd des Italiens, waarvan ik een schilderij wensch te maken, van grooter formaat.'[49]

Sluijters' werk maakte in Parijs een enorme ontwikkeling door. De stadsgezichten die hij onder handen had, tonen opnieuw zijn interesse in de verbeelding van het licht. *De Tuileriën, Parijs* sluit wat betreft uitvoering nog aan bij zijn eerdere buitenstudies. Het schilderij *Pinksterfeest op de brug* is geschilderd in een losse, kleurrijke schilderwijze waaruit blijkt dat Sluijters op de Salon des Indépendants het werk van neo-impressionisten en fauvisten goed had bestudeerd. Van een schilderij van 'de "butte" van Montmartre in felle

< afb. 30
Kees van Dongen, *Aux Folies-Bergère*, 1905-1906, olieverf op doek, 55×46,5 cm, Koninklijke Bibliotheek van België, Archives et Musée de la littérature, Bruxelles, inv. CabV 00012

afb. 31
Jan Sluijters, *Café de Nuit*, 1906, olieverf op doek, 41,6×33 cm, particuliere collectie

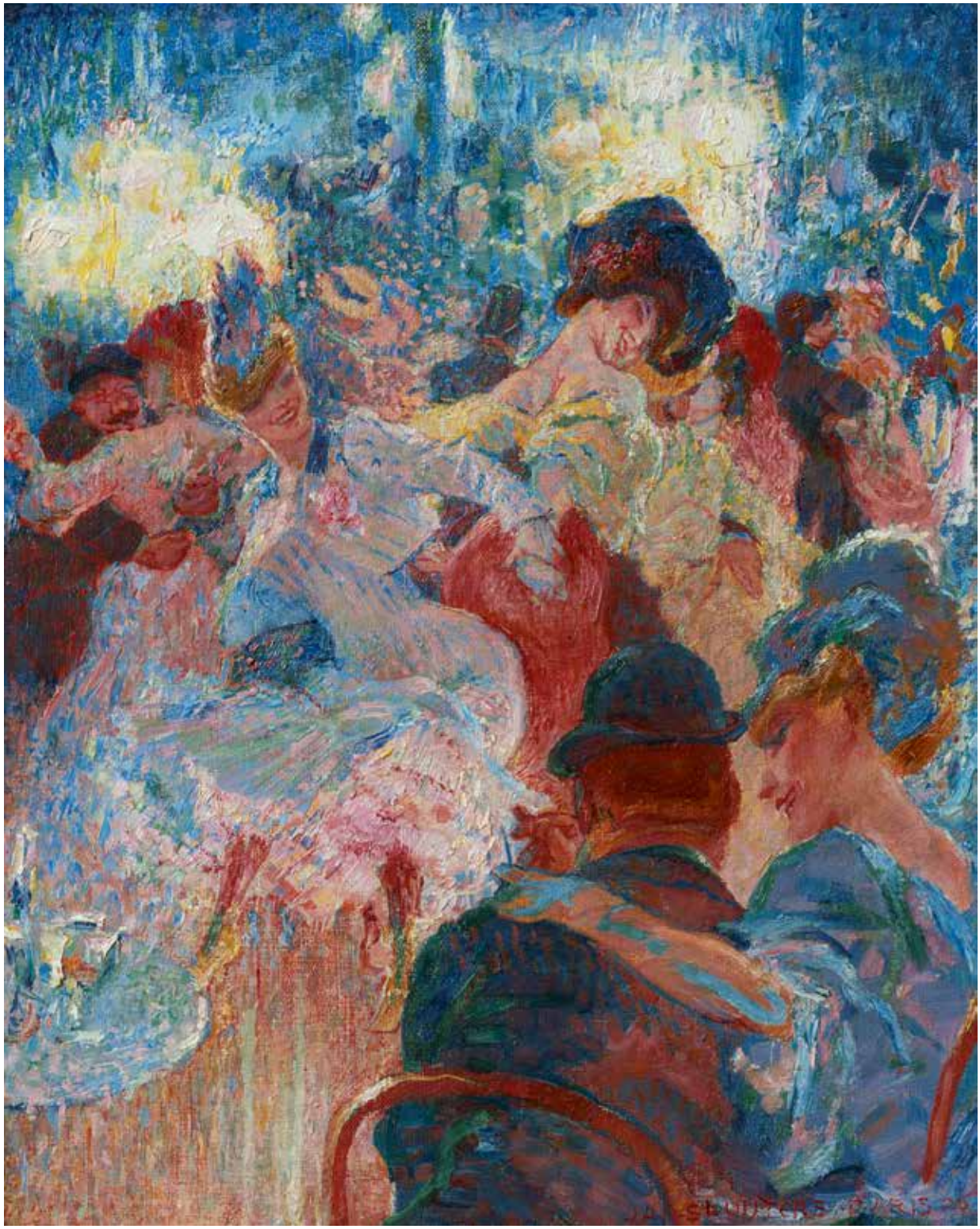

< Detail van afb. 81
Jan Sluijters, *Oktoberzon, Laren*, 1910, olieverf op doek, 48,3 × 52,7 cm, Frans Hals Museum | De Hallen Haarlem

Helewise Berger

‘LICHT, JA, DAT IS SLUIJTERS TEN VOLLE’[1]

1907-1911

Het verblijf van Sluijters in Parijs in 1906 had een enorme ontwikkeling in zijn werk teweeggebracht. Op zijn beurt gaven zijn schilderijen en tekeningen door de verwerking van de actuele Franse kunst een impuls aan de moderne kunst in Nederland. De belangstelling voor de nieuwste Franse opvattingen groeide mede door Sluijters’ werk en streven naar artistieke verandering. Zijn vroege kunst blijkt een belangrijke motor te zijn geweest voor het ontstaan van het luminisme en daarmee voor de doorbraak van het modernisme in Nederland. Vanaf 1907 zou de interesse hiervoor alleen maar verder toenemen. Dit leidde tot een ‘openbreken’ van het Nederlandse – rond de eeuwwisseling nog behoudende – kunstklimaat en een bredere acceptatie van de moderne kunst. Sluijters vervulde met zijn niet onomstreden werk duidelijk de rol van wegbereider en bleef in deze periode voortdurend openstaan voor nieuwe inspiratiebronnen.

VAN GOGH

De pasteltekening *Buitenwijken van Amsterdam in zonlicht* uit 1907 toont de inspiratie op Van Goghs werk in de uitbundige straling van de zon en de losse, parallelle streken op de voorgrond. Het landschap met een krachtig stralende zon was een bekend onderwerp in diens oeuvre en vormde voor Sluijters meermaals een belangrijk motief. Sluijters was bekend met de kunst van Van Gogh. In de jaren voor 1907 was Van Goghs werk verschillende keren in Amsterdam en omstreken te zien geweest. Ook in Parijs had Sluijters wellicht van de opgeleefde waardering voor Van Gogh vernomen.

Hij hoorde voor het eerst over de kunstenaar tijdens zijn studie aan de Rijksakademie naar aanleiding van geëxposeerd werk bij de Amsterdamse kunsthandel Buffa in 1901.[2] De verkooptentoonstellingen in 1903 en 1904 bij kunsthandel Oldenzeel in Rotterdam, met voornamelijk Nederlandse maar ook Franse werken, had volgens enkele critici een ware Van Gogh-mode teweeggebracht.[3] In 1905 liet de grootste tentoonstelling van Van Goghs werk tot dan toe een ruim publiek in het Stedelijk Museum kennismaken met zijn kunst.[4] Deze manifestatie zette het debat tussen voor- en tegenstanders van zijn werk in Nederland op de kaart. Sluijters was op dat moment in Italië, maar zal ongetwijfeld over de vele aandacht in de pers en de ontvangst van de expositie als een 'ontzaglijke revolutie' hebben vernomen.[5] Een daarvan afgeleide overzichtstentoonstelling bij de vereniging Voor de Kunst in Utrecht heeft hij na zijn vervroegde terugkomst wél kunnen zien.[6] Het Rijksmuseum exposeerde vanaf 1906 enkele Van Goghtekeningen en inventariseerde vanaf het jaareinde de in bruikleen gegeven collectie Hoogendijk.[7] Het deel met de moderne kunst – waaronder de Van Goghs – kreeg echter pas in 1909 een plek in de nieuwbouw. Conrad Kickert kan in zijn artikel ter verdediging van Sluijters in september 1907 de genoemde tekeningen, maar ook de gehele bruikleen hebben bedoeld toen hij schreef 'dat Sluyters in het Rijksmuseum zal komen… zoals Vincent er is'.[8] Het is niet ondenkbaar dat Sluijters de bruikleen kon bekijken dankzij zijn contact met onderdirecteur Willem Steenhoff.[9]

Dat Sluijters via exposities of reproducties van diens werk bekend was met de kunst van Van Gogh blijkt niet alleen uit de invloed op zijn werk.[10] Nadat Arti in 1907 beklag deed over de toename van beledigende kunstkritiek, stuurde Sluijters een steunbetuiging in naar *De Telegraaf* waarin hij Van Gogh en Van Dongen verdedigde: 'Waarom moest de Groote Vincent naar 't buitenland vluchten? […] Waarom werd de tentoonstelling van Kees van Dongen hier met hoongelach ontvangen en uitgejouwd door het meerendeel der Hollandsche bladen?'[11] En naar aanleiding van Sluijters' expositie bij kunsthandel A. van Gelder in maart dat jaar benoemde Sluijters zelf de invloed die hij van Van Gogh onderging.[12] Bovendien maakte hij een jaar na zijn tekening *Geweigerd* een tweede versie waarin hij zich met Van Gogh identificeerde door een landschap met stralende zon naast zich te plaatsen.

Sluijters verdiepte zich behalve in Van Goghs gebruik van kleur en lijn, ook in diens artistieke ideeën, die zijn eigen opvattingen zullen hebben versterkt. Zo wees hij in een bespreking van het werk van Van Gogh in maart 1907 op de 'schrille kleurentegenstellingen' in *Le café de nuit (The Night Café)*, die het 'misdadige' van de omgeving zouden aanduiden.[13] De invloed van Van Gogh, evenals die van Kees van Dongen, is ook te zien in *Kipkarretjes*, een van Sluijters' meest gedurfde werken uit dat jaar. Het toont hoe hij zich op eigenzinnige wijze moderne aspecten uit de door hem gewaardeerde kunst eigen maakte.

De compositie wordt bepaald door de afsnijding van de naar achter gekantelde kiep- of kipkarren en door de lijnen van de elektriciteitspalen en van het spoor op de voorgrond.
De toepassing van lijnen waardoor een vlakmatig patroon ontstaat, zou Sluijters nog jarenlang gebruiken. Hij kan een dergelijke compositiestructuur hebben gezien in het werk van Raoul Dufy, die tot de kern van de fauvisten behoorde (zie afbeelding 24). Dufy toonde een *Baie de Sainte-Adresse* op de Salon d'Automne van 1906 die Sluijters bezocht.[14] Naast invloed van het werk van Van Dongen en Van Gogh, liet Sluijters zich in deze periode duidelijk door meer avant-garde kunst inspireren. In de geest van de fauvisten verkende hij het loslaten van de werkelijke kleur en vorm. Hij werkte met versterkte kleurcontrasten, zichtbare losse verftoetsen of kleurvlakken en beperkte de dieptewerking.

In *Kipkarretjes* benadrukte Sluijters al enigszins het platte vlak. Hij paste op de voorgrond een vrij pointillé toe en koos voor contrasterende kleuren, zoals het blauwpaarse vlak van schaduw of water op het gele zand. Deze middelen zette hij in om het gevoel van een vibrerende zomerhitte op te roepen. Dát was naar eigen zeggen zijn doel, het uitdrukken van een bepaalde sensatie. Voor Sluijters lag de oorsprong hiervan in zijn buitenlandse reizen: 'Van toen af heeft mijn werk een 'gezicht' gekregen, is het een strijd geworden met de materie om tot uitdrukking te komen van wat er in mij leeft en groeit'.[15] Zijn Parijse werken en de doeken die hij hierna schilderde, vormden zo de opmaat tot een nieuwe stroming: het luminisme. Daarin stond niet zozeer de realistische weergave, maar vooral – zoals hij zelf aangaf – de beleving van het licht centraal en kregen kleur en vorm een grotere, meer zelfstandige rol.[16]

< afb. 52
Vincent van Gogh, *Le café de nuit (The Night Café)*, 1888, olieverf op doek, 72,4 × 92,1 cm, Yale University Art Gallery, New Haven

afb. 53
Jan Sluijters, *Kipkarretjes*, 1907, olieverf op doek, 40 × 60,5 cm, Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam

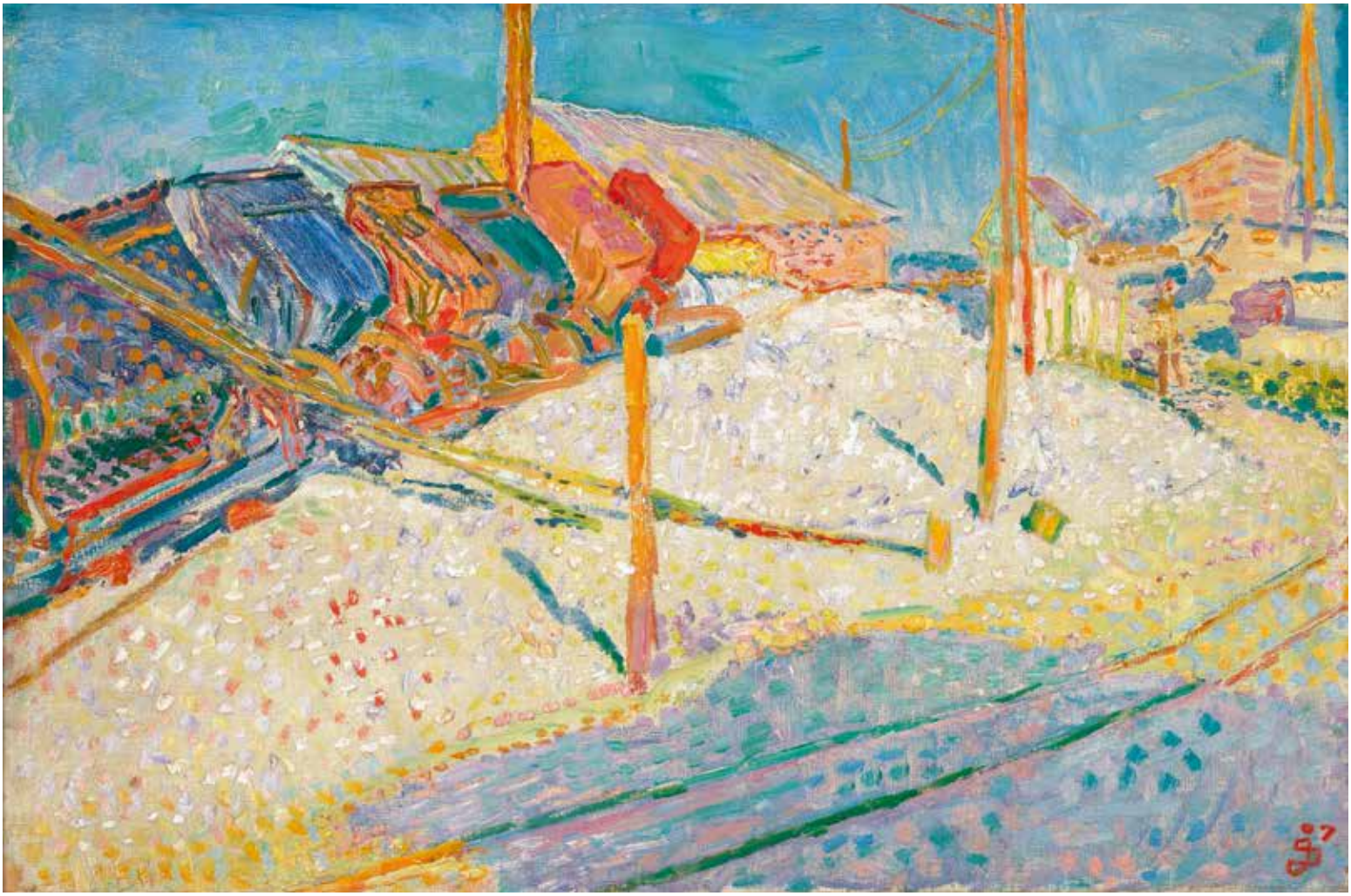

‘APOSTEL’ VAN HET LUMINISME

Door deze ontwikkeling, de grote aandacht voor zijn uitbundige lichtschilderingen en vermoedelijk ook de positie die hijzelf na de Prix de Rome-affaire innam, werd Sluijters in 1907 en 1908 als de belangrijkste vertegenwoordiger van het luminisme gezien. De criticus N.H. Wolf noemde hem zelfs de ‘apostel’ van de nieuwe richting.[17] Zijn belangstelling voor licht en kleur – en wellicht ook zijn bravoure en zijn buitenlandervaring – was van directe invloed op tijdgenoten als Piet Mondriaan, Leo Gestel en Piet van der Hem.[18] Sluijters en de iets oudere Mondriaan waren bevriend en ongetwijfeld goed op de hoogte van elkaars werk. Hoewel niet bekend is hoe zij elkaar leerden kennen en hoe intensief hun contact in de loop der jaren was, gingen zij in 1906-1907 met elkaar om.[19] Beiden waren in deze periode lid van Arti et Amicitiae en Sint Lucas, bezochten het populaire atelier van Gestel en troffen elkaar in het café.[20] Mondriaan schilderde tot in 1907 tonale landschappen in bruin- en groentinten. Naast eigen experimenten en mogelijk ook andere externe invloeden zal de kleurkracht van Sluijters hem in 1907 hebben gestimuleerd tot een kleurrijker palet. Over het algemeen wordt aangenomen dat Sluijters’ modernisme mede voor deze kentering bij Mondriaan heeft gezorgd. Ook in de contemporaine kunstkritiek werd gesteld dat ‘Mondriaan, door Jan Sluyters meegenomen’ is.[21] Dit is aannemelijk, maar een concreet bewijs ontbreekt.[22] Feit is wel dat Sluijters in 1906 tot een radicale ommekeer kwam, waarmee hij naar buiten trad en voor opschudding zorgde. Mondriaan zette een jaar later de verandering in met zijn schilderij *De rode wolk*, een omslag die hij pas in 1908-1909 aan de buitenwereld zou tonen.

afb. 54
Piet Mondriaan, *De rode wolk*, 1907, olieverf op doek, 36 × 49,5 cm, collectie Gemeentemuseum Den Haag

NAAR BUITEN

Sluijters kreeg in die tijd een grotere interesse voor het landschap.[23] Vanaf half oktober 1907 verkende hij gedurende een paar weken de omgeving van het Gelderse Renkum.[24] Aan zijn vriend Vincent Cleerdin schreef Sluijters: 'Ik ben er nu 10 dagen en begin eerst nu 'n klein beetje van de natuur te snappen, echter genoeg om te durven constateeren, dat alle Renkumsche schilders, de dooie 'de Bock' incluis van het Geldersche landschap bitter weinig begrepen hebben'.[25] Hij schilderde een aantal expressieve bosgezichten met aandacht voor de 'lichtdoorzeeving' op de bladeren en de grondlaag.[26] Conrad Kickert noemde in zijn bespreking van *Boslandschap bij Renkum* in 1908 de 'vierkant getoetste' techniek.[27] De kwaststreek was inderdaad opvallend verbreed ten opzichte van zijn eerdere werk uit 1907. Wellicht kende Sluijters deze verftoepassing van Jan Toorop, die een andere belangrijke bron vormde voor

< afb. 55
Jan Toorop, *Herfst*, 1908, olieverf op karton, 42 × 33 cm, collectie Kröller-Müller Museum, Otterlo

afb. 56
Jan Sluijters, *Boslandschap bij Renkum*, 1907, olieverf op doek, 60 × 40 cm, Singer Laren, schenking Collectie Nardinc

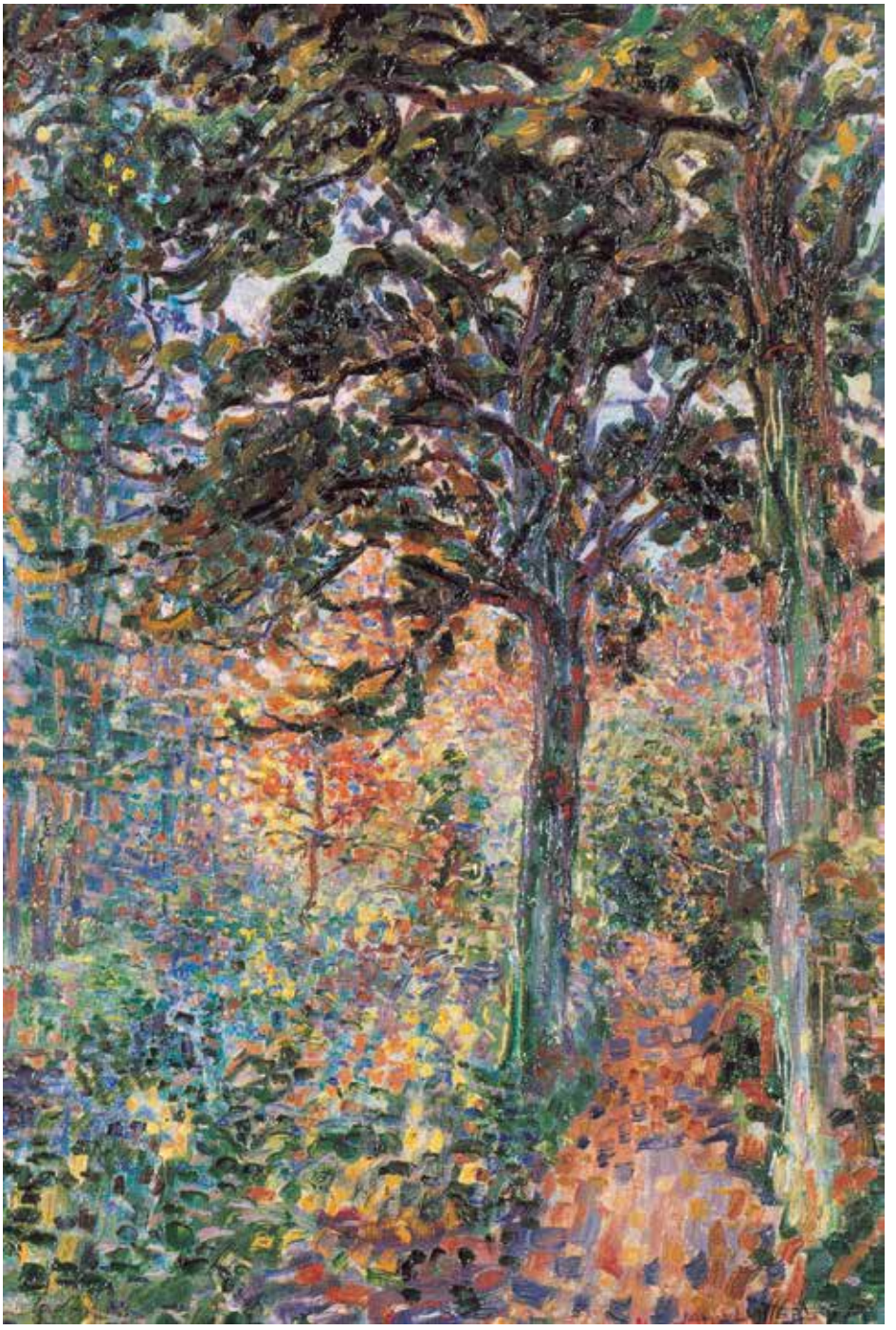

COLOFON

Deze catalogus is verschenen bij de tentoonstelling *Jan Sluijters. De wilde jaren* in Het Noordbrabants Museum, 's-Hertogenbosch van 17 november 2018 tot en met 7 april 2019.

Met dank aan de bruikleengevers
Collectie Nardinc
Dordrechts Museum, Dordrecht
Drents Museum, Assen
Frans Hals Museum | De Hallen Haarlem, Haarlem
Gemeentemuseum, Den Haag
Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen, Antwerpen
Koninklijke Bibliotheek van België, Brussel
Kunstgalerij Albricht, Oosterbeek
Kunsthandel Ivo Bouwman, Den Haag
Museum Boijmans van Beuningen, Rotterdam
Museum de Fundatie, Zwolle en Heino/Wijhe
Museum Kranenburgh, Bergen (NH)
Museum Voorlinden, Wassenaar
Noord-Hollands Archief, Haarlem
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Rijswijk
Rijksmuseum, Amsterdam
Simonis & Buunk, Ede
Singer Laren, Laren
Stedelijk Museum, Amsterdam
Stedelijk Museum, Schiedam
Triton Collection Foundation
Van Abbemuseum, Eindhoven
Van Gogh Museum, Amsterdam

en alle particuliere bruikleengevers, uit binnen- en buitenland, die anoniem wensen te blijven.

Concept en organisatie tentoonstelling
Helewise Berger

Auteurs
Helewise Berger
Karlijn de Jong
Anita Hopmans
Wietse Coppes

Samenstelling biografie
Lars van Iwaarden

Redactie
Helewise Berger
Karlijn de Jong (Kunst + Project)

Beeldredactie
Helmie van Limpt

Ontwerp
Studio Berry Slok, Amsterdam

Uitgave
WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com
Het Noordbrabants Museum, 's-Hertogenbosch
www.hetnoordbrabantsmuseum.nl

© 2018 WBOOKS /
Het Noordbrabants Museum / de auteurs

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 978 94 625 8291 0
NUR 646

Met dank aan de samenwerkingspartner

RKD - Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis

Fotoverantwoording
Het beeldmateriaal is afkomstig van de fotodiensten van musea, kunsthandels en particulieren, zoals vermeld in de bijschriften. Daarnaast moeten worden genoemd:

Alamy Stock Photo: afb. 61
Archives et Musée de la Littérature, Bruxelles: afb. 30
© Artists Rights Society (ARS), New York/ADAGP, Paris: afb. 105
Collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: afb. 12
Collectie RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis: afb. 3, 19, 25, 27, 33, 59, 76, 98, 100, 101, 102, 130, 144, 146
Hugo Maertens: afb. 86
J.L. Lacroix © Succession Henri Matisse, c/o Pictoright Amsterdam 2018: afb. 23
Kees Kuil, Amsterdam: afb. 4, 5, 7, 8, 9, 17, 26, 34, 37, 39, 47, 85
© Koller Auctions Ltd.: afb. 106
Kunsthandel Studio 2000, Blaricum: afb. 18
Martin Kers, Tilburg: afb. 35
Peter Cox, Eindhoven: afb. 32, 67, 68, 80, 110, 111, 133
R. Klein Gotink: afb. 69
RMN-Grand Palais, Gérard Blot: afb. 21
RMN-Grand Palais, Philippe Migeat © Succession Henri Matisse, c/o Pictoright Amsterdam 2018: afb. 42
Singer Laren: afb. 11, 112
C/o Sotheby's: afb. 20, 43, 73
© Succession Henri Matisse, c/o Pictoright Amsterdam 2018: afb. 107
Thijs Quispel: afb. 81
Tom Haartsen, Oudekerk a/d Amstel: afb. 16
Tord Lund: afb. 49
Wendy Oakes: afb. 13

Omslag voorzijde: detail van Danseres (afb. 40)
Omslag achterzijde: Kubistisch damesportret (afb. 133)

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.
© c/o Pictoright Amsterdam 2018

Jan Sluijters is de meester van het Hollands modernisme. Zijn werk gaf een impuls aan de ontwikkeling van de moderne kunst in Nederland in de vroege twintigste eeuw. De lange loopbaan van Sluijters begon stormachtig. Hij volgde een traditionele academische opleiding en won de prestigieuze kunstprijs Prix de Rome. Tijdens zijn studiereis in 1906 kwam Sluijters in aanraking met het fauvisme in Parijs. Met zijn wilde doeken en zijn dwarse karakter schudde Sluijters vervolgens de Nederlandse kunstwereld op.

Jan Sluijters. De wilde jaren legt voor het eerst de focus op zijn vroege periode. Zijn moderne werk uit de meest experimentele fase in zijn oeuvre, van 1904 tot en met 1914, staat centraal. Het brengt in beeld hoe Sluijters zich onder invloed van de nationale én internationale avant-gardekunst ontwikkelde tot een toonaangevend modernist.

Niet alleen het kleurrijke werk van Sluijters, maar ook dat van inspiratiebronnen en gelijkgestemden als Kees van Dongen, Georges Braque, Piet Mondriaan en Leo Gestel komt aan bod.

9 789462 582910

WWW.WBOOKS.COM